

לעבוד לקראת הפירר

Ian Kershaw, *Hitler. 1889-1936: Hubris; 1936-1945: Nemesis*, London: Penguin Books 1998 and 2000, vol. I, xxx + 845 pp., illus., vol. II, xxiii + 1115 pp., illus.

פיטר לונגריך

שנתיים אחרי הופעתו של הכרך הראשון ב-1998 השלים איאן קרשו את פרויקט-הענק שלו – ביוגרפיה של אדולף היטלר המשתרעת על פני כ-2,000 עמודים. למעלה מחמישים שנה עברו מאז מת הדיקטטור ורק עתה מונחת לפנינו ביוגרפיה מקיפה באמת של היטלר, העונה על מכלול הקריטריונים המדעיים.

קרשו, חוקר ימי הביניים במקורו, מקורב לאסכולה ה"סטרוקטורליסטית" הגרמנית והוא מכיר מקרוב את הפלוגתות המרות בין ההיסטוריונים הגרמנים שאפיינו את שנות השבעים והשמונים בכל הנוגע לאופיה של הדיקטטורה הגרמנית. במחקריו עד כה התמקד בעיקר בדעת הקהל ובדימויו של היטלר בקרב האוכלוסייה הגרמנית ובוויכוחים היסטוריוגרפיים בשאלות היסוד של המשטר הנאצי.¹

עתה הוא מבקש לקשר בספרו בין דרכי התבוננות ביוגרפיות לסטרוקטורליות, דהיינו, להתחקות אחר השאלה הנושנה בדבר מידת כוחו של היחיד לעצב את ההיסטוריה על-פי הדוגמה של אחד האישים החזקים שידעה מעולם. יצירתו היא גם ניסיון מרשים לקשר בין תולדות הסטרוקטורליזם הגרמני ובין המסורת הבריטית של כתיבת ביוגרפיות.

נקודת המוצא המתודית שבחר בה קרשו היא מונח האדנות הכריזמטית על-פי מקס ובר (Max Weber). משום כך הוא מתעניין באישיותו של הדיקטטור פחות מבציפיות החברתיות ובמניעים שהושלכו על היטלר וסללו את הדרך ל"כוחו של הפירר". זה הנושא שקרשו בחר לעסוק בו.

¹ Ian Kershaw, *The "Hitler Myth". Image and Reality in the Third Reich* (Oxford: Clarendon 1987); idem, *Popular Opinion and Political Dissent in the Third Reich. Bavaria, 1933-45* (Oxford: Oxford University Press, 1983); idem, *The Nazi Dictatorship. Problems and Perspectives of Interpretation* (London: Arnold 1985, 4th ed., 2000)

מכאן שקרשו אינו חותר לפריצת דרך כלשהי, אלא מנסה לשתול בקרקע לא נודעת את אחת הפרשנויות הנפוצות בנושא הדיקטטורה הנאצית. הספר כולו טבוע בחותם הבעייתיות של שחזור חייו של אדם שהקריירה הייחודית שלו הייתה קודם כל תולדת השפעתם של כוחות חיצוניים.

ספרו של קרשו מושתת בעיקר על מקורות שבדפוס ועל שימוש נרחב בספרות משנית. הידע המפורט המעולה שבעזרתו שולט המחבר בחומר האין סופי כמעט והאינטרפרטציה השקולה והבוטחת שלו הם שמעניקים לספר את איכותו המיוחדת. אין כל ספק שלפנינו סינתזה מופתית, שאמות המידה שהיא מציבה לביוגרפיה של הדיקטטור הגרמני יישארו כנראה תקפות גם בעשורים הבאים.

יוצא מן הכלל בולט אחד הוא האריכות של מקורותיו. לעתים קרובות נדרש קרשו באריכות מה למקורות שונים כגון נאומים של היטלר, פרוטוקולים של שיחותיו עם ראשי מדינות זרות וכו'. קיצור של קטעים האלה והידוקם לא היה גורע מן הטיעונים העיקריים שבספר. לעתים דומה שזהו ספר כללי על תולדות הנאציזם, אלא שאין הוא מנסח מחקר כולל ואינו מתיימר לכך. בתיאור הנרחב מאוד של האירועים לא תמיד מצליח המחבר להתמקד בדמות העיקרית שלו.

היבריס

תיאורו של קרשו את מוצאו של היטלר, את ילדותו ואת שנות נעוריו, מאשר אל נכון את הממצאים של מחקרים בני עשרות שנים והוא מהווה אסופה מצוינת של החומר רחב היריעה הזה. הרקע של משפחתו של היטלר, ששורשיה היו נטועים במיליה של הבורגנות האיכרית הזעירה בפרובינציה האוסטרית והתאפיינה בקרבת הדם שבין ההורים, העובדה שאביו נולד מחוץ לנישואים והתמותה הגבוהה של הילדים במשפחה (ארבעה מתוך חמשת אחיו ואחיותיו של היטלר מתו בגיל צעיר), הולידה שוב ושוב השערות מרחיקות לכת. קרשו, לעומת זאת, נוקט גישה זהירה יותר ומשתדל להתחקות אחר שורשיהם של הפרטים הלא ברורים על הרקע המשפחתי של היטלר. וכך, למשל, הביא הוכחות משכנעות שמפריכות את השמועה הנושנה שלפיה היה סבו של היטלר יהודי וכן את ההשערה שלפיה ייתכן ששנאתו ליהודים נבעה ממוצאו היהודי כביכול.

היטלר נולד בשנת 1889, ילד רביעי מנישואיו השלישיים של פקיד מכס, וגדל ברווחה בסביבה של המעמד הבינוני. אביו, אלואיס, שמת ב-1903, מתואר כעריץ, חסר מנוחה, רגזן בעל נטייה לאלימות. אמו, קלרה, הייתה הציר שכנגד: אדוקה ושופעת דאגה, וכנראה האדם היחיד שעמו קיים אי פעם היטלר יחסים רגשיים ארוכים ואמיתיים.

אחרי שנכשל כתלמיד בבית-הספר הריאלי בלינץ (Linz) ובשטייר (Steyr) - כשהיה בן שש-עשרה עזב את בית-הספר בלי לסיימו – חי היטלר שנתיים, מ-1905 עד 1907, בבית

אמו. היא דאגה לצרכיו ופינקה אותו והוא שקע כל כולו בהזיות ובפנטסיות על קריירה אמנותית זוהרת. אלא שהמציאות הייתה שונה. ב-1907 ניסה בפעם הראשונה להתקבל לאקדמיה לאמנויות בווינה ונדחה. בעקבות מות אמו האהובה, שפגע בו קשות, עבר ב-1908 לווינה ושוב נדחה בידי האקדמיה לאמנויות. קרשו מדגיש את הקשיים שנתקל בהם בנסותו לשחזר נאמנה את השנים בווינה. הוא יכול היה להתבסס רק על תיאורי היטלר עצמו **במיין קאמפף** ועל דיווחים מפוקפקים של חברים כגון דיווח של חבר ילדות של היטלר, אוגוסט קוביצ'ק (August Kubizec) שאתו גר תקופת מה בווינה.

את השנים בווינה חווה היטלר בעיקר כתקופה של שפל חברתי. לבסוף הוא מוצא את עצמו שוב בבית מגורים לגברים ועדיין חולם בבירור על קריירה אמנותית. הוא עוסק בהעתקת גלויות ובלבו פנימה גוברת הטינה כלפי הכוחות החברתיים האחראים, בעיניו, לשקיעתו החברתית.

במיין קאמפף בחר היטלר לתאר את השנים הקשות בווינה כתקופת התנזרות שהקדיש ללימוד עצמי ובה גיבש לו "תפיסת עולם" מוצקה ובמרכזה האנטישמיות. שלא כחוקרי היטלר אחרים נשמר קרשו מן הפיתוי לאמץ את התיאור העצמי המסוגן הזה של היטלר ואת אמונתו של היטלר בדבר "התעוררות" אנטישמית מוקדמת. בבדיקה ביקורתית של המקורות ובניגוד לקביעתה העיקרית של בריגיטה הרמן במחקרה על וינה של היטלר,² מגיע קרשו לידי מסקנה ש"אין אישוש מהימן מתקופתו של היטלר באשר לאנטישמיות הפרנואידיית שלו בתקופה הווינאית" (כרך א, עמ' 64). בכל זאת מניח קרשו שהיטלר הושפע מן האנטישמיות הגואה בבירה האוסטרית ואת תפקידה המרכזי הוא מתאר בהרחבה ומתוך נקודת מבט פנורמית של המצב בווינה בתחילת המאה העשרים. גם אם ודאי שהיטלר היה פתוח לאנטישמיות ולדעות קדומות אחרות, מניח קרשו שגיבוש נטיות כאלה לכדי אידאולוגיה שלמה יכול היה להתרחש רק אחרי מלחמת העולם הראשונה במינכן. בכך הולך קרשו בעקבות מחקריו של אנטון יואכימסתאלר.³

את שהותו של היטלר במינכן בשנים 1913-1914, בעיקר בגלל רצונו להתחמק מן השירות הצבאי באוסטריה, מתאר קרשו "למעשה, תקופת בדידות ריקה וסרת טעם מבחינתו" (כרך א, עמ' 58). עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה ניצל היטלר, שעדיין הוסיף להתפרנס ממכירת גלויות, מן המצב הנואש הזה. כידוע התייצב היטלר מיד עם פרוץ המלחמה לצבא בווריה והסתגל ברצון למשמעת ולנוהלים של חיי הצבא. חבריו לנשק ומפקדיו היו מלאי הערכה כלפיו ולראשונה בחייו דומה שחש שהוא עושה דבר בעל משמעות.

Brigitte Hamann, Hitler's Wien. Lehrjahre eines Diktators (Munich: Piper, ² 1996)

Anton Joachimsthaler, Korrektur einer Biographie. Adolf Hitler, 1908-1920 ³ (Munich: Herbig, 1989)

עם זאת נשאר זאב בודד גם בתקופת הצבא שלו. בגלל התנהגותו המופנמת קשה לקבוע בדיעבד קביעה חד-משמעית בדבר עמדותיו הפוליטיות בתקופת שירותו הצבאי.

קרשו סבור שייתכן שהאנטישמיות של היטלר גברה בחופשות ובתקופות ההבראה השונות שעשה בגרמניה בין השנים 1916-1918. השנתיים האלה "אפשר לראותן כתחנה חיונית בהתפתחותו האידאולוגית של היטלר" (כרך א, עמ' 101). קרשו מאמין שלא ניתן לקבוע איזה תפקיד מילאה בהתפתחות הזאת שהותו בבית חולים שדה בפאזוואלק (Pasewalk), שבו עברו עליו הימים האחרונים של המלחמה. את טענתו של היטלר, שכאן התברר לו סופית שהמהפכה היא בראש ובראשונה עלילה יהודית וכי משום כך החליט להפוך לפוליטיקאי, מעריך קרשו בצדק כמיסטיפיקציה עצמית מאוחרת. אך לדעתו של קרשו לא פיתח היטלר אידאולוגיה בשלה עד 1919, השנה שבה הוכשר בידי צבא הרייך במינכן לתועמלן פוליטי. הוא קובע שבתקופה הזאת הגה לראשונה את הדימוי של "היהודי הבולשוויקי", דימוי גורלי כל-כך בפוליטיקה המאוחרת שלו.

הקריירה של היטלר בתור פוליטיקאי רדיקלי מן הימין לא נולדה אפוא מתוך "החלטה" שעשה פעם ואחר כך התמיד בה אלא: " היא עוצבה בידי נסיבות, אופורטוניזם, מזל ובעיקר בתמיכתו של הצבא" (כרך א, עמ' 128).

קרשו מדגיש כי בעבור היטלר היה המשך השירות הצבא האופציה המעשית היחידה באותו הזמן. וכך, עדיין במדים, והוא בן שלושים בקירוב, החל את התקופה שלאחר המלחמה. הוא נבחר להיות הדובר של יחידתו ושירת בתפקיד הזה הן בתקופת הממשלה הסוציאל-דמוקרטית המהפכנית והן בתקופת הרפובליקה הסובייטית של מינכן – כושר הסתגלות ראוי לציון, כפי שקבע יואכימסאלר. לאחר שהרפובליקה הסובייטית קרסה עבר היטלר קורס מזורז והיה לתועמלן פוליטי והוטל עליו לחסן את החיילים מפני חשיבה מהפכנית משחיתה. כידוע בלט כאן לראשונה כישרון הנאום שלו. כבר בתקופה הזאת נרשמו כמה התבטאויות אנטישמיות של היטלר, כפי שתועדו במכתב המפורסם לגמליך (Gemlich), אחד ממשפטי הקורס, שהסתכמו באמונה שצריך "להרחיק" את היהודים.

קרשו קובע שמלחמת העולם הראשונה היא שהכשירה את הקרקע להיטלר ולולא המהפכה היה נשאר חדל-אישים. היטלר, האמן המתוסכל, המפסידן הנצחי, איש המדון התמהוני, היה מסוגל לענות על צרכיהם הרגשיים של הרבים בכך שנתן ביטוי לשנאה האישית העמוקה שחש לכוחות אנונימיים שראה אותם אחראים לחייו העלובים. הצלחתו בתור נואם מילאה, ככל הנראה, את החלל בתחום קשריו האישיים.

קרשו עוקב אחרי כניסתו של היטלר למפלגה הנאצית (NSDAP) ואחר עלייתו המהירה לתפקיד של התועמלן הראשי של הקבוצה הזאת, שעדיין הייתה זעירה, עד שנעשה מנהיג המפלגה ב-1921, וצמיחתה של המפלגה לקבוצה הימנית-הרדיקלית העיקרית במינכן. קרשו מדגיש שלא היטלר הוא שהמציא את פולחן הפירר. עוד לפני עלייתו לבמה הפוליטית

הייתה קיימת ציפייה חזקה לפירור (מנהיג) בקרב החוגים הימניים-הרדיקליים. בשנת 1923 החל דימויו העצמי של היטלר להשתנות קמעה קמעה. אם עד כה ראה את עצמו בראש ובראשונה בתור תועמלן, "מתופף", הרי עתה התחיל לנכס לעצמו דימויים שייחסו לו אוהדיו: "פירר", "מוסוליני הגרמני".

הפיכת הנפל ב-9 בנובמבר 1923 שמה קץ לפרק הראשון הזה בקריירה של היטלר. עד מהרה הצליח להפוך את הקטסטרופה הזאת להצלחה פוליטית – בזמן מאסרו בלנדסברג החליט היטלר שהוא נועד מלכתחילה לקבל עליו את התפקיד של מנהיג הימין הפוליטי.

הכרך הראשון של **מיין קאמפף** נכתב בבית-הסוהר, ולדעתו של קרשו אין בו שום רעיון חשוב שלא ניתן למצאו בתפיסתו של היטלר מן התקופה שלפני ה"פוטש". עוד ב-1922 נעשה הדימוי האנטי בולשוויקי שלו של האויב לכלל אמונה שיהיה אפשר להקים אימפריה בעלת מרחב מחיה על חורבותיה של השיטה הסובייטית המובסת כמו גם הזיהוי בין "בולשוויזם" ל"יהדות". הקטעים האנטישמיים בספר "אינם התחלתו של מסלול חד-כיווני אל 'הפתרון הסופי'", גם אם "אין להתכחש לקריאה לרצח עם הכלולה בהם". כבר בתקופה הזאת "הלך והתגבש במוחו של היטלר באופן מעורפל הקשר בין השמדת יהודים, מלחמה וגאולה לאומית" (כרך א, עמ' 244).

בהמשך מתאר קרשו כיצד הצליח היטלר, שמאסרו נמשך רק קצת יותר משנה אחת, להפוך את המפלגה הנאצית למפלגה של הפירור ולבנות את עצמו בתור הדמות המרכזית בימין הקיצוני בגרמניה. יש לציין שבשנות העשרים היה הרדיקליזם הימני עדיין תופעה שולית. מחיר אחדותה של התנועה ההטרורגנית מאוד הזאת היה, לדעתו של קרשו, נאמנות ללא תנאי ל"פירר" ול"רעיון" בלתי ברור לחלוטין המגולם באישיותו.

את התפתחותו האישית של היטלר בתקופה הזאת הוא מאפיין כהתבודדות הולכת וגוברת. היטלר הרשים את סביבתו בידע השטחי שלו, בכושר קליטה מהיר, במונולוגים אינסופיים ובהופעה חצופה. קרשו מתאר את היטלר כשחקן רב צדדי שגרעין אישיותו נותר עלום.

הפרקים הבאים מתווים בפירוט את סיפור עלייתה הפוליטית המסחררת של המפלגה הנאצית בזמן המשבר הפוליטי והכלכלי העמוק של רפובליקת ויימאר. קטעים נרחבים מאירים את התנאים הכלליים שבהם פעל מנהיג המפלגה. כאן נעדרת לפעמים מן הספר הדמות הראשי שלו, ובעקבות זאת קטעים רבים של הספר נקראים כהיסטוריה כללית של רפובליקת ויימאר בשלב האחרון שלה יותר מאשר ביוגרפיה.

הסיבה לכך נעוצה בתפיסתו של קרשו הגורסת ש"חישובים פוליטיים שגויים של אנשים שהייתה להם גישה למרכזי הכוח יותר מפעולות כלשהן של המנהיג הנאצי מילאו תפקיד גדול יותר בהושבתו על כס הקנצלר" (כרך א, עמ' 424). ואולם במקומות שבהם פעל

היטלר הוא תואר קודם כול כמייצג של אתוס הפירר שהמוקד שלו במפלגה, ההתגלמות של ציפיותיהם הגדולות של נאמניו.

קרשו מדגיש שיסודות חשובים באופיו של היטלר, כגון נטייתו האינטינקטיווית לדחות החלטות קשות, היסוסו הכרוני בעת משבר, נטייתו לקבל החלטות שיש בהן סיכון בלתי רגיל מתוך סירוב מוחלט לחזור בו, אי-אפשר להסבירם הסבר פסיכולוגי פשוט, אלא הם נובעים מתפקידו בתור פירר: "מעולם לא היה אפשר לעצור בעדו מלשחק את תפקיד המנהיג" (כרך א, עמ' 344). קרשו מזהה את הדמות עם התפקיד ולכן אין תימה שהוא נתקל בקשיים בנסותו לחשוף את היטלר, האדם הפרטי, מאחורי דמותו הציבורית. משנת 1919 ואילך הלכה הפוליטיקה ונגסה באדם. בין כוח המשיכה הציבורי ובין "הריקנות של הקיום שמחוץ לפוליטיקה" (כרך א, עמ' 340), נפער פער גדול. הנשים נשארו אובייקטים בלבד בעולם הגברי שלו. הקשר הרגשי העמוק היחיד שחווה בימיו היה הקשר עם אמו.

קרשו אינו רואה את פסק הזמן בשנת 1933 כתולדה של מצב "בונפרטיסטי". "תפיסת השלטון" אליבא דקרשו, לא הייתה "תולדה קשוחה של 'הדרך המיוחדת' הגרמנית" (כרך א, עמ' 426), ואף לא תאונה. מה שהכשיר את הקרקע לקראתה היו מצד אחד "קווים חשובים של המשכיות בתרבות הפוליטית הגרמנית" ומן הצד האחר "התוצאות הספציפיות לטווח קצר יותר של המשבר המקיף שהטביע את חותמו על הדמוקרטיה של ויימאר מאז ראשיתה" (כרך א, עמ' 434).

על תפקידו של היטלר ב"תפיסת השלטון" כותב קרשו:

הדבר הבולט במהפך הסייסמי של 1933-1934 היה לא כמה הרבה נדרש המנהיג החדש לעשות כדי להרחיב את שלטונו ולבססו, אלא דווקא כמה מעט. הדיקטטורה של היטלר כוננה בידי אחרים בה במידה שכוננה בידיו. כ"דמות הייצוגית" של "ההתחדשות הלאומית" יכול היה היטלר לכל היותר לפעול בתור מפעיל ומפלס דרך לכוחות ששחרר אותם מכבליהם ולסמוך את ידו ולתת לגיטימציה לפעולות שנגקטו בידי אחרים, שהזדרזו להגשים את מה שנחשב בעיניהם לרצונו (כרך א, עמ' 436).

שום שינוי מן השינויים שחלו בגרמניה באביב ובסתיו 1933 לא נבעו כמעט מהוראות ישירות מלשכת הקנצלר. היטלר לא היה כמעט מעורב בהם אישית, אך הוא הפיק מהם תועלת יותר מכל אחד אחר (כרך א, עמ' 483).

הטענה הזאת מעוררת קושיות. קרשו עצמו מדגיש במקומות שונים את תפקידו הפעיל של היטלר בחודשים האלה, כגון האופן הקר והלא מוסרי שבו ניצל את שרפת הרייכסטאג כדי להעביר בקבינט את חוק החירום "להגנת העם והמדינה" שביטל זכויות שונות הנובעות מן החוקה. ה"חרם" נגד היהודים נבע בבירור מהחלטה של היטלר, כפי שאפשר להסיק מיומניו

של גבלס ומפרוטוקולים של הקבינט. היטלר מילא תפקיד עיקרי בהצעת חוק ההסמכה (Ermächtigungsgesetz) שנתקבל ב- 24 במרס 1933, במינוי מושלי הרייך (Reichsstatthalter) במחוזותיה של גרמניה ובחקיקת "החוק בדבר החזרת הפקידות המקצועית על כנה" (Berufsbeamtengesetz) מ- 7 באפריל 1933, שהביא להרחקתם של פקידים לא רצויים מבחינה פוליטית או יהודים. כמו כן מציין קרשו עצמו ובצדק, עד כמה היה היטלר ריבוני בניהול ישיבות הקבינט בתקופה ההיא.

אחרי שתיאר בפרוטרוט את ביסוס שלטונו של היטלר אחרי 30 ביוני 1934 ("ליל הסכינים הארוכות") ומות הינדנבורג, הוא מייחד פרק מרכזי בספר לתיאור מאפיינייה העיקריים של מדינת הפירר. לדעתו של קרשו החלה השיטה הזאת לקרום עור וגידים בין קו פרשת המים של האירועים האלה ולמשבר בלומברג-פריץ' (Blomberg-Fritsch) בראשית שנת 1938. כדי לאפיין את שיטת הממשל הזאת הוא משתמש במטבע לשון שטבע פקיד נאצי בפברואר 1934 כדי לתאר את אורח הפעולה של מדינת הפירר; הדבר החשוב ביותר במכניקה של השיטה הזאת היה "עבודה לקראת הפירר". ג'רמי נוקס וג'פרי פידם כבר הסבו את תשומת הלב לניסוח האופייני הזה באסופת המסמכים שלהם על תולדות הנאציזם-סוציאליזם.⁴

קרשו הופך את הניסוח הזה למעין מוטיב מרכזי של הביוגרפיה: "צורת השלטון האישית של היטלר הזמינה יזמות קיצונית מלמטה והציעה גיבוי ליזמות הללו כל זמן שעלו בקנה אחד עם מטרותיו המוגדרות הרחבות. הדבר עודד תחרות פרועה בכל דרגי השלטון..." (כרך א, עמ' 530).

בהתנהגותו הביא למעשה היטלר לפירוק הבירוקרטיה הממשלתית הרשמית. המנגנון השלטוני התפרק לרשויות שהתחרו זו בזו וכך נסללה הדרך לשלטונו המוחלט כמעט של היטלר שהיה משוחרר עתה מכל מגבלות ממסדיות. העתקת השלטון הזאת התרחשה בד בבד עם התמקדות הולכת וגוברת במטרות אידאולוגיות, תהליך של חיזוק הדדי שקרשו מגדיר אותו על-פי נוסחתו הקלאסית של הנס מומסן (Hans Mommsen) כ"רדיקליזציה מצטברת".

אבל קרשו רומז גם שככה נוצרה שיטה שאפילו היטלר עצמו לא הצליח להיחלץ ממנה. ככל שרבו הצלחותיו כן הפך היטלר קרבן לפולחן אישיותו שלו.

⁴ Jeremy Noakes and Geoffrey Pridham, eds., Nazism, 1919-1945. vol. 2: State, Economy and Society, 1933-39. A Documentary Reader (Exeter: Exeter University Press, 1984)

אבל הלחץ של המפלגה לפעול בעניינים אידאולוגיים שנחשבו מרכזיים בעיני הנאציזם-סוציאליזם, ומימוש העניינים האלה על-ידי הרחבתו של מנגנון הדיכוי של המשטרה מלמדים שמשעה שהתבסס השלטון לא הייתה התרופפות אידאולוגית. יזמות שהועלו בדרגים השונים ובידי סוכנויות שונות של המשטר השתדלו להתאים את עצמן לדחף האידאולוגי, ל"רעיון" של הנאציזם-סוציאליזם שמגולם בדמותו של הפירר, וכך נעשו אט אט מ"הזיות" אוטופיות למטרות פוליטיות שניתן להגשימן (כרך א, עמ' 542).

קרשו מדגיש שכבר בראשית שלטונו ניתנה לחימוש מחדש עדיפות עליונה ברורה במדיניותו של היטלר. הוא חולק על מחברים שבעבורם היה היטלר קודם כל "חדשן", ומדגיש שהיטלר "חשב במונחים של גזע, לא של מעמד; של כיבוש, לא של מודרניזציה כלכלית" (כרך א, עמ' 449).

ככל שהלך שלטונו של היטלר והתבסס כן הדיר את רגליו ממדיניות הפנים. בתור פירר האמין שמוטל עליו קודם כל לגלם את האחדות הלאומית שהייתה בעיניו תנאי מוקדם למלחמה הבלתי נמנעת עם אויביו מבחוץ. חוזה אי ההתקפה עם פולין משנת 1934, כינונו מחדש של גיוס החובה וההסכם הימי הגרמני-הבריטי משנת 1935 כמו גם החימוש מחדש של חבל הריין בשנה שלאחר מכן, היו הצעדים החשובים ביותר בתהליך הזה של העתקת הדגש אל מדיניות החוץ.

אחד ההישגים הגדולים של הספר הוא השחזור העקבי של התפתחות המדיניות האנטי-יהודית של היטלר, נושא שהוא ציר מרכזי במחקר. אך קרשו נוטה להדגיש את תפקידו הסמלי של היטלר יותר מאשר את תפקידו האישי בהחרפת הרדיפות. על התקופה של טרם-מלחמה הוא כותב לאמור: "היטלר היה צריך לעשות מעט מאוד כדי לקדם את הרדיקליזציה של 'השאלה היהודית'" (כרך א, עמ' 573). בפרעות נגד היהודים ב-1935 והכנת חוקי נירנברג הוא רואה את היטלר קודם כל כמנהיג הנתון ללחץ המפלגה. התיאור הזה מעורר תהייה, שהרי היטלר מילא תפקיד פעיל ביותר בהתרחשויות שקדמו לחוקי נירנברג.

ב-1936, אחרי שעמד כ-15 שנים במרכזו של חוג אוהדים גובר והולך שייחסו לפירר שלהם כוחות יוצאי דופן, מפונק בהצלחותיו האישיות, מוצף תחושה של הערכה עצמית מוגזמת, נישא היטלר על נחשול ההיבריס. "אותה חוצפה יומרנית המובילה לאסון" (כרך א, עמ' 591). ההיבריס הזה סימן את שיא דרכו האישית, וכאן מפריד קרשו בין הכרך הראשון לשני.

נמסו

הפרקים הבאים, המקיפים את השנים 1936-1939, עומדים בסימן ההכנות למלחמה וההתפשטות מחוץ לגרמניה. על-פי קרשו שימש הכוח בידיו של היטלר מטרה אידאולוגית

כפולה: השמדת היהודים ושליטה ביבשת אירופה ולאחר מכן בעולם כולו. ארבע שנים אחרי תחילת שלטונו היה "מעמדו האישי של היטלר איתן" (כרך ב, עמ' 28).

בתיאור הפוגרום של נובמבר 1938, כמו בתיאורים של שלבים אחרים במדיניות האנטי-יהודית המסלימה והולכת, נוטה קרשו להמעיט במעורבותו של היטלר, מבלי לפקפק באחריותו הכללית: "תפקידו של היטלר היה מכריע, גם אם לעתים לא ישיר" (כרך ב, עמ' 133). מכל מקום, תפיסתו של קרשו שעל-פיה הצטמצם תפקידו של היטלר בפוגרום לכדי הסכמה ליזמותיהם של אחרים, בעיקר של שר התעמולה שלו, גבלס – מפוקפקת. סימנים שונים מעידים שהיטלר נטל חלק פעיל בפוגרום מראשיתו בערב 9 בנובמבר ועד סיומו הרשמי למחרת היום. אך רשמית, כלפי חוץ, טרח להרחיק את עצמו מן הזוועות. הדבר הזה עלה בקנה אחד עם הגרסה הרשמית שהפוגרום היה "פרץ ספונטני של זעם העם".

לדעתו של קרשו עבר היטלר למדיניות של התפשטות בראשית 1938, בעקבות תחושתו שהזמן אוזל; הזמן פעל נגדו במסגרת החימוש האירופי הכללי שהיטלר עצמו היה ממחולליו. נוסף על כך פחד שמא לא יזכה לראות בהתגשמות חלומותיו האימפריאליסטיים. לדעתו של קרשו יכול היה היטלר להגשים את מדיניותו גם מפני שבינתיים התמסדה קנאותו האידאולוגית בבירוקרטיה מפלגתית ובמנגנון של הס"ס ואלה "עבדו לקראתו" ברצון. ואולם בשלב הזה, מדגיש קרשו, היו אפילו מטרות אידאולוגיות בעלות חשיבות משנית בעיני היטלר.

צורת הטיעון הזאת אופיינית לדרך שבה קרשו בונה את הדמות העיקרית. אין הוא רואה באידאולוגיה הסבר להתנהגותו של הדמות הראשית, אלא הוא תופס אותה בעיקר במונחים פונקציונליים, כאלמנט עיקרי בשיטת השלטון שיצר היטלר. רק לאחר שתפיסות היסוד האידאולוגיות נתקבעו באופן מוסדי יכולה הייתה "תפיסת העולם" להיעשות כוח אופרטיבי. ואפילו אז לא קבעה האידאולוגיה את צעדיו המסוימים של היטלר במדיניות החוץ.

קרשו מדגיש את השבר בכוח הפוליטי בראשית 1938, את משבר בלומברג-פריץ' ואת הארגון-מחדש שחל מיד אחר כך ופגע באישי ההנהגה הקונסרבטיביות. באביב 1938, טוען קרשו, כוחו האישי של היטלר "שחרר את עצמו מכל כבלי המוסדות והשליט עליונות מוחלטת על כל מגזרי 'קרטל הכוח'" (כרך ב, עמ' 93). נוהלי קבלת ההחלטות הפוליטיות למיניהם נדחו הצדה, למעשה, והיטלר התנשא מעל מאבקי הכוח שהבטיחו, באופן בלתי ישיר, את מעמדו כמנהיג שאין עליו עוררין. "כל מגבלה פוטנציאלית – חיצונית או פנימית – על חופש הפעולה שלו – נעלמה" (כרך ב, עמ' 125). תיאור האירועים הללו יכול היה להיות משכנע יותר אילו הדגיש כאן קרשו יותר את השינוי בטיבו של המשטר. האליטות הישנות, שותפותיו של היטלר ב-1933, הורחקו סופית ממוקד תהליך קבלת ההחלטות.

200 העמודים בערך, המיוחדים למדיניותו של היטלר מראשית 1938 עד תחילת המלחמה, מתארים דיקטטור רב כח, ריבוני בהחלטותיו, שפועל קודם כל מכוח אמונתו

הבלתי מעורערת בהצלחתו המוחלטת. דווקא בקטעים האלה מתקרב קרשו מאוד לתיאורים המקובלים המציירים את המשטר כדיקטטורה של אדם יחיד בעל סמכות עליונה.

על-פי הניתוח של קרשו הגשים היטלר את המדיניות רבת הסיכונים שלו בין השנים 1938-1939 לא מפני שהיה נתון ללחצים כלכליים, פוליטיים או צבאיים, אלא מפני שהיה לחוץ להגשים את שאיפותיו בתחום מדיניות החוץ בזמן קצר ככל האפשר. אם נמשיך את הלך המחשבה של קרשו, הרי אלמלא מדיניות ההתפשטות של היטלר היה המשטר ודאי לובש צורה שונה והאופי האבסולוטי של אוטוקרטיית הפירר היה מתמתן. אבל האם פירושו של דבר שמדיניות ההתפשטות של היטלר הייתה תולדה של צורך שנבע ישירות מן הסטרוקטורות? או שמא הדבר מלמד דווקא על יכולתו של היטלר להשתמש בסטרוקטורות הקיימות למטרותיו שלו?

נראה שהעדפה שנותן קרשו לסטרוקטורה, למבנה, על-פני הגורם האישי אינה משכנעת תמיד. הכריזמה של היטלר, הקסם האישי שקרשו הצביע עליו בתור הסבר לכוחו המקורי של היטלר, ממלא תפיד משני בלבד בתיאור שהוא מתאר את התקופה הזאת. היטלר הנהיג את מדיניות ההתפשטות שלו, מדגיש קרשו, על-אף שלא הייתה שאיפה עממית חזקה להרפתקאות בתחום מדיניות החוץ, והאווירה השלטת הייתה של דחיית המדיניות המלחמתית. ואף-על-פי שהפופולריות שלו הרקיעה לשיאים חדשים בעקבות הצלחותיו המפתיעות בתחום מדיניות החוץ, הרי תמיכתם של ההמונים נבעה בראש ובראשונה מן העובדה שההצלחות האלה הושגו ללא שימוש בכוח הנשק. קרשו מבהיר שהיטלר, ששאף בכל מחיר למלא את "שליחותו" ההיסטורית, חיבל ביסוד הכריזמטי של שלטונו. הערותיו המתנשאות של היטלר על "דעת העם" מלמדות שהאמין שיוכל, אם יהיה צורך, לתמרן את תמיכתם של ההמונים כדי שיסכימו למדיניות המלחמה שלו. מכל מקום הוא לא ראה עוד את הסכמת העם כמקור הלגיטימציה של שלטונו, אלא רק ככלי שרת להמשכו.

וכך מסכם קרשו את תחילת המלחמה: "היטלר החליט. זה ברור. ההתנפצות של מראית כלשהי של ממשלה קולקטיבית בשש השנים שקדמו למלחמה השאירה אותו בעמדה שבה היה הוא המכריע הבלעדי". סימן ההיכר של "האוטוקרטיה הזאת של הפירר" היה "קבלת החלטות באופן אישי" (כרך ב, עמ' 318).

בכך קרשו מרמז שתכונותיו האישיות של היטלר חשובות גם הן לדיון בתור גורמים היסטוריים בעלי השפעה. למשל פחדו של היטלר מפני אזילת השעון הביולוגי, ההערכה המוגזמת שלו את יכולותיו, חוסר הפשרנות שלו ונטייתו להמר על כל הקופה. קרשו מודה כי קווי האופי האלה נובעים גם מחוויות המלחמה שלו והטראומה של מלחמת העולם הראשונה, נושא שהוא אולי עניין לפסיכולוגים על-פי קרשו. אך קרשו אינו מעוניין בפסיכולוגיה; תחום העניין שלו הוא המבנה של השיטה המקצינה על-ידי המלחמה. "במלחמה הגיע הנאציזם לשיאו".

מדיניות המלחמה של היטלר מתוארת עתה בהקשר נרחב. במרכז עומד הסיפור הצבאי והמדיני של המלחמה ופשעיו העצומים של המשטר. החלק הזה טומן בחובו רק מעט מאוד חידושים או הפתעות, אך הוא מצטיין בפרטיו המדויקים ובתפיסה הסינתטית הרחבה של החומר. באינטרפרטציה שלו קרשו דבק בעקביות בתפיסתו היסודית: "השחיקה המתמשכת במראית כלשהי של ממשלה קולקטיבית" הגדילה את כוחו האישי של היטלר שבודאי לא היה "דיקטטור חלש" (כרך ב, עמ' 311).

לא ניתן היה למתן את הקצנתה של ה"פרוגרמה" הנאציונל-סוציאליסטית, מעורפלת ככל שהייתה. הדרכים שבהן פירשו קבוצות כוח שונות ויחידים בעלי השפעה את הציוניים האידאולוגיים המגולמים בהיטלר הביאו לכך שחלומה של החברה החדשה שעמדה להיווצר על-ידי מלחמה, מאבק, כיבוש וטיהור גזעני הוצג לעיני כול (כרך ב, עמ' 317).

שמירה על הדינמיקה בתנועה הנאציונל-סוציאליסטית תבעה המשך ההתפשטות, כיבוש שטחים חדשים, הצבת מטרות חדשות, מרדף ללא לאות אחר המילניום (כרך ב, עמ' 343).

גם אם היה לאידאולוגיה תפקיד של ממש בהקצנתה של השיטה כולה, אין קרשו סבור שהיא משמשת מפתח בלתי אמצעי להבנת מדיניותו של היטלר. בשנת 1940, שב קרשו וקובע למשל, ייחד היטלר תשומת לב מזערית למדיניות האנטי-יהודית.

אשר לתפקידו של היטלר ב"פתרון הסופי", קרשו מקבל את התזות של המחקרים האחרונים, ובכל זאת דבק בתפיסה המקובלת בספרות הקלאסית הפונקציונליסטית, הטוענת שהיטלר שמר על מרחק מעצם מדיניות ההשמדה. על ההכנות למערכת ההשמדה הגזענית נגד ברית-המועצות כותב קרשו: "היטלר אישר, לאו דווקא יזם. תפקידו המדויק, כבמקרים רבים אחרים, מוסתר בין הצללים. אך לא היה לו צורך להופיע בקדמת הבמה. דעותיו הרדיקליות על 'הבולשוויזם היהודי' היו ידועות לכול" (כרך ב, עמ' 354).

קרשו יוצא מתוך הנחה שהחלטתו של היטלר מספטמבר 1941, להתחיל בגירוש היהודים ממרכז אירופה, הושפעה כנראה מתכניותיו של הימלר. קבלת הצעותיו של הימלר בידי היטלר, מזהיר קרשו, אינה שקולה כנגד "החלטת פירר" רשמית על ה"פתרון הסופי", וספק אם נתקבלה אי פעם החלטה כוללת כזאת. אך האישור שנתן היטלר לגירוש "פתח לרווחה דלת לשורה שלמה של יזמות חדשות מטעם מנהיגים נאצים שונים, מקומיים ומחוזיים, שניצלו את ההזדמנות להיפטר מן 'הבעיה היהודית' שלהם" (כרך ב, עמ' 481). ובאשר לסתיו 1941 קובע קרשו בהכללה: "מהירות ההסלמה בהריגה וממדיה מלמדים על

אישור מטעם היטלר לחסל מאות אלפי יהודים בעלי כושר עבודה באזורים שונים במזרח".
אך עדיין "לא גובשה תכנית כוללת ומתואמת לרצח עם גמור". (כרך ב, עמ' 481).

קרשו ממשיך ומביא אסופה כוללת ומפורטת של התבטאויות של היטלר בסתיו 1941
ובחורף שאחריו. ההתבטאויות האלה, בין בשיחות פרטיות, בין בחוג מצומצם או בנאומים
פומביים, מלמדות שחזר שוב ושוב ל "בעיית היהודים" והשתמש בניסוחים כלליים כדי להציע
פתרונות קיצוניים שלא השתמעו לשתי פנים. בהתבטאויות הללו אותת לפקידים האחראים
שיעבדו תכנית לרצח שיטתי של יהודי אירופה. כל זאת, כפי שעולה מתיאורו של קרשו, מבלי
שנתן אי פעם אישור סופי לתכנית כזאת.

תיאורו של קרשו נשאר קונבנציונאלי במידת מה, משום שהוא עוקב אחר הפרטים
ביחסי הגומלין בין המדיח, היטלר, ובין הביורוקרטיה המבצעת רק עד ועידת ואנזה. הרושם
המתקבל אצל הקורא הוא שאחרי שהבהיר היטלר את רעיונותיו, תכנית הרצח ההמוני
מתבצעת, למעשה, אוטומטית. על-פי קרשו תפקידו של היטלר "היה לרוב בלתי ישיר, לא
גלוי. הוא אישר יותר משכיוון" (כרך ב, עמ' 495). ועם זאת אי-אפשר להטיל ספק באחריותו
לרצח העם. קרשו קובע לאמור: "אך בלי היטלר, ובלי המשטר הייחודי שבראשו עמד, לא
הייתה עולה על הדעת תכנית להשמדתם הפיזית של יהודי אירופה". (כרך ב, עמ' 495).

למה לא אישר היטלר את רצח יהודי אירופה באופן ברור ומפורש יותר? למה עדיין דיבר,
בפברואר 1942, כשהרצח ההמוני כבר היה בעיצומו, על תכניותיו לפנות את היהודים
מאירופה לאחר המלחמה? ההסבר נעוץ לדעתו של קרשו בשני גורמים: נטייתו הכפייתית
של היטלר לשמור סוד וחששו שמא תעורר פקודה פומבית שלו לחולל רצח המוני התנגדות
מצד הביורוקרטיה (כפי שהיה במבצע האותנטיה ב-1939).

קרשו ממשיך בהשערותיו ותוהה אם לא היו לכך גם סיבות פסיכולוגיות עמוקות, כגון
הפחד הממשי של היטלר מפני "קנוניה יהודית עולמית", שלא היה רוצה לתת בידה מידע על
רצח היהודים. לדעתי נכשל קרשו בהדגשת מקומם של שני היבטים בתיאור תפקידו של
היטלר ב"פיתרון הסופי". על-אף שיש להתחשב בנטייתו הכפייתית של היטלר לסודיות בעת
הערכת פעולותיו, אי-אפשר להתעלם מן העובדה שדווקא בחודשים הראשונים של 1942
נשאו הכרזותיו הפומביות של היטלר בדבר ה"השמדה" הממשמשת ובאה של היהודים אופי
של איום ברור. נראה אפוא שהתנהגותו עמדה בסימן אמביוולנטיות מוזרה של סודיות מכאן
ופומביות מכאן. כאן הייתה הזדמנות לעורר מחדש את השאלה בדבר היסוד הכריזמטי של
סמכותו של היטלר. האם היו התבטאויותיו הפומביות בדבר "השמדת" היהודים ניסיון לשתף
את אוהדיו בפשע שנחשף רק בקווים כלליים? אילו מוטיבים להבטחת סמכותו התכוון שזר
ברמזים האלה?

נכון גם שבהתבטאויותיו הרבות על "שאלת היהודים" בתקופה הקריטית של סתיו 1941
ובחורף שאחריו הביא היטלר לתהליך כולל של הקצנה של המנגנון, אבל יש תימוכין לכך

שהיטלר קידם את המדיניות האנטי יהודית על-ידי החלטות קונקרטיות. השיגעון שלו לפרטים היה סימן ההיכר שלו גם בתחומים אחרים של הפוליטיקה.

קרשו מצטט את המקורות השונים המוכיחים שבשנים 1942-1944 שב היטלר והתערב ישירות במדיניות הרצח ההמוני, קיבל החלטות שהובילו למותם של עשרות ומאות אלפי בני אדם. ואף-על-פי-כן דבק באופן כללי בתפיסה של תהליך אוטומטי כמעט של הרצח ההמוני, גם אם אינו מכחיש שהיטלר הוא שהניע אותו.

נקודת המוצא של קרשו, הפרודוקטיווית כשלעצמה, להציג תהליך של קבלת החלטות מורכב ומפורט ולא להתבסס על ההנחה שהייתה כאן הכרעה אחת וגמורה של הפירר (Führerentscheidung), הייתה עשויה להיות משכנעת יותר אילו המשיך בשחזור תהליך קבלת ההחלטות גם אחרי ראשית ינואר 1942. אז היה מתברר שהמשך הרצח ההמוני והרחבתו יכול היה להתבצע רק משום שהיטלר שב וקרא להגשמתה של המדיניות הזאת.

בפרקים הנותרים של הספר מדגיש קרשו שגם במחצית השנייה של המלחמה, כשהחלה האימפריה של היטלר להתפורר, היה כוח שלטונו מוחלט, והוא הוסיף לשמור לעצמו את זכות ההחלטה האחרונה. הפילוסופיה שלו בדבר החיים כמאבק שמזערה את כל יסודות הסכסוכים לאלטרנטיבות חדות, שחור או לבן, טבע המהמר שבו, הסתמכותו על חושיו – כל אלה האיצו את האסון בשלב הזה של הנפילה.

קרשו מתאר איך הלך היטלר וקרא תחת הלחץ המלחמתי, שהיה מלווה גם בטיפול רפואי מפוקפק, ואיך השפיעו אלה על מצבו הבריאותי. אך הוא מדגיש שבעיותיו הגופניות של היטלר נבעו בראש ובראשונה מאורח חייו. קרשו טוען שהיטלר לא היה בשום פנים ואופן חולה נפש במובן הקליני, גם אם יש אינדיקציות שונות להפרעת אישיות כלשהי או לאנומליה פסיכית. מכל מקום סיפור מחלתו של הדיקטטור לא יכול לשמש מפתח להבהרת המצב שבו מצא את עצמו המשטר הנאצי בסוף המלחמה.

מעניינת במיוחד היא קביעתו של קרשו שסמכותו של היטלר כלפי פנים לא הוגבלה על-אף שהקשר בינו ובין העם התרופף מאז החלה המלחמה נגד ברית-המועצות והאיכויות הכריזמטיות שיוחסו לו נשחקו כנראה. טרור ותעמולה וכן פחדה של האוכלוסייה מפני תבוסה צבאית הצליחו לייצב את השיטה עד הרגע האחרון.

"לעבוד לקראת הפירר" – הערכה של מודל הסבר

אם נתבונן בחיבור מרשים זה כמכלול שלם, הרי שעלינו להודות קודם כול שלפנינו הישג מעורר כבוד.

נקודת המוצא של קרשו, שלפיה היטלר הוא בעיקר תוצאה של תנאים היסטוריים ופעולותיו נובעות ברובן מהיותו פירר כריזמטי, היא פורייה מאין כמוה בפרקים רבים. ואף-

על-פי-כן יש שנקודת המוצא הזאת מצמצמת את האפשרויות להסביר את התופעה של היטלר.

מתוך תיאורו של קרשו ברור שהוא ניצב לפני דילמה שאין לה פתרון בפירוש מקורותיו: עקרון ההנהגה הכריזמטית מסתמך על ההנחה שכל ההחלטות עולות בקנה אחד עם הרצון של הסמכות הגבוהה ביותר – כמובן מתוך צפייה מראש של הרצון הזה. ועל-אף שיש מאבקים ניכרים בין יריבים במאבקי הכוח בתוך השלטון, לעולם אין הם מכוונים נגד הסמכות העליונה.

הדרגים העליונים במערכת שואפים לתאר את פעולותיהם כתולדה של רצון הסמכות העליונה, והיסטוריונים כקרשו, המתעניינים בעיקר בסטרוקטורות, מסתכנים כאן בהדגשת יתר של מושג "רצון הפירר" המופשט והמוסדי, ובו בזמן הם עלולים להמעיט מחשיבות התערבויותיו של היטלר בפרטים, שהרי המנגנון ש"עובד לקראת הפירר", בהתמדה, מציג תמיד את הוראותיו, עצותיו ופקודותיו כתולדה של עבודת אנשי המנגנון (סכנה הפוכה מרחפת כמובן על ההיסטוריונים האינטנציונליסטים, שהרי הם נוטים לפרש כל התייחסות של פקיד ל"פקודת הפירר" כהכחה שהדיקטטור היה כול יכול).

בין הכרך הראשון של הספר לכרך השני נוצר מעין שבר בולט. בכרך הראשון התכוון קרשו בראש ובראשונה לתאר כיצד היה מעמדו של הפירר תלוי בכריזמה שייחסו לו אוהדיו, אבל בכרך השני הגישה הזאת בולטת פחות. מדוע? מפני שקרשו מכיר בעובדה שמשנת 1936, אבל בוודאי משנת 1939 ואילך, הייתה סמכותו של היטלר למעשה בלתי מוגבלת. מעתה לא היה תלוי באישור ההפגנתי של אוהדיו כדי לתת לגיטימציה לכל החלטה מדינית חשובה ולחדש בדרך הזאת את הקשר הכריזמטי.

הכריזמה נספגה במשטר שלו והתמסדה. בעזרת מנגנון מקיף של תעמולה וטרור הייתה השיטה עצמה מסוגלת לבסוף לייצר את הכריזמה הנדרשת למעמדה הלגיטימי ולהמשך קיומה. מדינת הפירר פעלה גם אם במשך חודשים על גבי חודשים לא ראה העם את הפירר ולא שמע אותו. הפיקציה שהופצה במנגנון השלטוני, שעל-פיה המנהיג העליון ניחן בכישורים יוצאי דופן ולכן הוא הסמכות העליונה בכל השאלות המכריעות, יש לה עכשיו תפקיד עקרוני אחר: לשמור על האיזון בתוך מערכת השלטון הקרועה בין קבוצות כוח. אך פיקציה כזאת אפשר לטפח אך ורק בתנאי שהשיטה כמכלול מתקדמת בהתמדה לקראת הגשמתן של המטרות האידאולוגיות והאוטופיות שהכריז עליהן הפירר. ככה נולד טבעה ההרסני של המערכת כולה כמכלול.

מתוך ספרו של קרשו מתברר אפוא שהעיקרון הכריזמטי עמד אמנם ביסוד שלטונו של היטלר, אך משעה שביסס את מעמדו לא קבע לו העיקרון הזה מטרה ספציפית למדיניותו. קרשו מדגיש שהיטלר היה במרכזה של דינמיקה הרסנית שלא יכול, ואולי אף לא רצה, לרסנה, אך אין ספק שבמידה רבה היה לאל ידו לקבוע את הכיוון שתוביל אליו ההתפתחות

ההרסנית הזאת. במילים אחרות, עמדת הכוח של היטלר הייתה תלויה באילוץ לקדם תדיר את הרייך השלישי על דרך ההתפשטות והרדיקליזציה האידאולוגית, אבל בלב הפרדיגמה הזאת אין ספק שהייתה בידו סמכות בלתי מוגבלת.

ואולם אם החלטות הרוח גורל, כגון ההתקפה על ברית-המועצות או רצח יהודי אירופה, לא נבעו בהכרח מן המצב ההיסטורי אלא היו אופציות, הרי מתעוררות תהיות קשות באשר לאפשרות להסביר את הדברים על-ידי הגישה סטרוקטורליסטית חד-צדדית. ואז ברור שחשוב להסביר יותר את "גורם היטלר" שאינו יכול לנבוע מן התבניות הסטרוקטורליסטיות, כי כך היטלר איננו תוצר מקרי, לא חדל-אישים שנדחף במקרה, מתוך ההמון אל פסגת הכוח, אלא אדם האוצר בתוכו שילוב נדיר של שאיפות ותכונות שידע להפעילן בדרך מרשימה ביותר במצב היסטורי נתון. וכך, בסופו של דבר, נשאר פתוחה השאלה אם פעל היטלר מתוך הכרח, כבול בידי סטרוקטורות – על או שמא ניצל את הסטרוקטורות האלה כדי להפעיל מכונת השמדה שאת שורשיה הפסיכולוגיים החבויים יש לחפש בתוך אישיותו. איש לא יכחיש שבלי המנגנונים הכריזמטיים אי אפשר להסביר את תופעת היטלר. כוחו המרשים של הספר בדרך שבה הוא ממחיש את העובדה הזאת.

אבל בשעה שהוא עושה זאת קרשו נותן לנו סיבה טובה לקבוע שבתחילה המחקר המעיט מכוחו האישי של היטלר. בסופו של דבר עלה בידי היטלר לנפץ את המסגרת הסטרוקטורליסטית שבנה קרשו, דבר שבלא ספק מעורר מבוכה בלבו של הקורא. ואולם העובדה הזאת, העומדת בניגוד לכוונתו המקורית של המחבר, מדברת בזכות מחקרו המונומנטלי של קרשו. זהו ספר בהיר, שקול, פרגמטי, מתועד ולא דוגמטי-על-אף נקודת המוצא המתודית שבחר בה המחבר.

תרגמה מגרמנית: רות דבל

מקור: יד ושם קובץ מחקרים, ל', ד' זילברקלנג (עורך), יד ושם, תשס"ב, עמ' 325-340.